

II. Meşrutiyet Dönemi Romanında “Türk” ve Türklük

Turkish Type And Turkishness In 2nd Conditional Monarchy Novel

Ömer SOLAK*

ÖZET

Batılılar nezdinde Türk imajına odaklanan çalışmalarda genelde Avrupalıların Türkleri; tarihten kaynaklanan, eksik bilgilenmeden doğan ve bugünkü Türkiye gerçeklerine tam olarak uymayan bir takım önyargılarla değerlendirdiği sonucuna varılır. Gerek Türk edebiyatında yabancıların; gerekse yabancı edebiyatlarda Türklerin imajı ile ilgili çalışmalarda aynı önyargıdan söz edilir. Bu çalışmada ise bizzat Türk edebiyatındaki Türk'ün imgesi söz konusu edilmiştir. Bu amaçla siyasal ve toplumsal hayatımızın hızlı değişimler yaşadığı II. Meşrutiyet (1908–1912) döneminde Türk'ün nasıl bir toplumsal tipi temsil ettiği; bir Osmanlı/Türk aydını olan yazarlarımızın imparatorluğun aslı unsuru Türkleri nasıl bir kimlik içinde düşündükleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada incelenen altı eser, dönemin tarihsel arka planı ve yazarların bu konuda benimsedikleri ideoloji ile de ilişkilendirilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk tipi, imaj, meşrutiyet dönemi, roman

Çalışmanın Türü: Araştırma

ABSTRACT

Europeans are prejudiced about Turks and history or the reality of today's Turkey due to lack of knowledge about. European Cultures are full of prejudice about Turks. This situation prevents of being Turkish peoples image.

After in this study the image of Turks in Europe is mentioned shortly. In our literature the Turkish style is tried to find out. Because of that, “Turk was representing which social type in II. Meşrutiyet –Conditional Monarchy- period (1908–1912) that our social life was formed rapidly in this period and emperorship was going to end? Why did our writers think about Turks that possessed an identity of Ottoman/Turks on Ottoman Turkish novels? The Changing image of Turks is followed. During that time example novels related with our subject was studied.

The Political power was considering Turkish identity increasingly in II. Meşrutiyet. Is that so was this manner reflected that period's novels. Due to attributions about six novels was written different writer that was studied chronologically. The changing image of Turkish and Anatolian Turkish element was determined in this way. In this article we tried to behave on the image of the Turkish type in society. We didn't compare the dramatis persona or their circle each other.

Ottoman Empire is a tolerant state in the classical period. However this is restricted tolerance that every ethnic component perceives where they will stop. Turks are main component of the empire. But this is a important question that what is role of Turks against the other ethnics. It can be seen that the word of “turk” means “vulgar, rude, peasant” for the Moslem/Turk ruling class. In 19th century, Tanzimat create own intellectuals. And they noticed their ethnic Turkish origins; they worked on Turkish language, history and culture at first time.

The Political Party of Ittihat ve Terakki (Union and Progress) who came into power with the revolution of the 2nd Meşrutiyet (Conditional Monarchy) had Turkish nationalistic politics. And they governed the Empire by using these politics between 1908 - 1918. But in six novels which were published between 1908-1912, there are not positive meanings of Turkish identity. In these novels Turk is still can be seen as a “provincial, vulgar and ignorant” by the Moslem/Turk Ottoman people who settled in Istanbul. And this reality demonstrates that political actions had influence on literature in a little later.

On the other hand, Turkish identity was evaluated in six novels which were written in II. Meşrutiyet. These novels are *Sefalet*, *Küçük Paşa*, *Müsebbip*, *Şişpenci*, *Nurbayat*, *Salon Köşelerinde*.

In *Sefalet*, A family from Istanbul consider about a “Yoruk” girl Yakut as vulgar because of the provincial origins of her. And they don't accept willingly her. In *Küçük Paşa* was narrated Selime came from a little village in Anatolia, lives in a Paşa's mansion. But Selime's little son (Salih) will be refuse by the villagers of Selime later. Author Tepeyan tell the disagreement between Anatolia and Istanbul. Because of both Anatolia and Istanbul hadn't known well each other. In *Müsebbip* was narrated Balkans War. People from Istanbul don't accept willingly Turkish immigrants of war. Because, they couldn't understand how act as a nation in these days. *Şişpenci* is a novel of social satire. Author Gürpınar try to tell how the nobles of Istanbul act to Anatolians and their culture in this novel. In *Nurbayat*, Ziya as child from Anatolia was ridicule by his friends in the school in Istanbul. They consider comical his behaviors. In the novel of *Salon Köşelerinde*, Şekip was a refined person of the high society. And he fell in love. Lydia was an English merchant's girl. In order to call her attention, Şekip tried to be as Turkish nationalist. And he tried to show Turkish culture and civilization. In this way, Şekip found out his Turkish identity.

Briefly, in this period Moslem/Ottoman/Istanbulian/Turk people count other components of the empire as being alien or “other” –especially Turks living the parts of a country outside its big cities-. This being an alien or foreigner was clear in this period. Thus we don't explain this situation as tension between center and province.

Near the time of Mesrutiyet, being a Turk would come to mean positive associations. And this affects the modern Turkish Republic's cultural an identical codes.

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi

In spite of political tendency of the period, the novels of second Mesrutiyet period don't stress on Turk sufficiently. And they don't give these novels priority. Also it is clear that the Turkist political policy of that period of times wasn't agreed with by novelist of the same time. Assuming the literature follows the political tendency from behind, this situation will be explained a little. When the empire collapsed tragically and in a very short time; a new understanding came into power. And according to them, being a Turk is not only wouldn't be made fit into the Istanbul but also should be think with the deep history and wide geography of the Turks. In addition to this, they got Anatolian Turkish identity established in the center of this understanding.

In respect of Tanzimat, Edebiyat-Cedide and second Mesrutiyet's novels, a dominant character of “native citizen” wasn't to be only “Turk”. Furthermore this definition of native citizen was far away from definition of today's Turkishness.

Moslem/ Ottoman/Istanbulian/Turk counts all of other components which aren't similar to their cultural characteristics (outfits, taste of entertainment, refined Ottoman language) as an alien. And being alien is clear as much as it can't be explained.

Keywords: Turkish type, image, ethnite, the literature of 2Th Conditional Monarchy

The type of research: Research

GİRİŞ

II. Meşrutiyet sonrasında hâkim olan iktidar, Türk kimliğine gittikçe artan bir oranda önem veren bir tavır sergilediği ifade edilir. Dönemin bu hâkim tavrının, o yılların romanlarındaki izleri farklı yazarlara ait altı romanda aranmıştır. Böylece devrin romanında imparatorlukta Türk unsurunun ve Anadolu Türklüğünün değişen imajının akisleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yazıda roman kahramanları üzerinden Türk tipinin toplumdaki imajı üzerinde durulmuştur. Bu yazarların “Türk kimliği” hakkında tutarlı bir senteze ulaşip ulaşmadıkları yazının bir başka meselesi olacaktır.

Şurası belirtilmelidir ki imaj, imaja konu olanı değil; o imajı oluşturmuş olan toplumu açıklar. Yabancı ülkelerin metinlerdeki veya kendi edebiyatımızdaki -edebiyat araştırmacıları için çekici bir konu da olagelmış-Türk ile ilgili imajlar, “biz”e ait yargılar, gerçek “biz”i değil, imajı oluşturan toplumun düşünce ve algılama sınırlarını ortaya koyar (Solak, 2008: 11). Öte yandan bir milletin kendi milli ve etnik kimliğini, kendisine ait edebî metinlerde tespit etmek, “öteki” ile ilgili imajları ortaya çıkarmaktan görece daha karmaşık ve farklı metotlar gerektiren bir yaklaşımdır. Bu zorluğa rağmen, Osmanlı devletinin yaklaşık son yirmi yılını teşkil eden dönemden seçilmiş romanlarda imparatorluğun aslı unsuru olan “Türk”ün nasıl bir toplumsal konumda kıymetlendiği, cevap verilmesi gereken önemli bir soru olarak durmaktadır. Özellikle II. Meşrutiyet dönemeci ile yaşananlara paralel olarak, romanların yayımlanma tarihlerini de gözden uzak tutmadan bu soruları cevaplandırmak daha anlamlı olacaktır. Zira söz konusu yirmi yıl, iktidardaki partiden dolayı imparatorluğun kendi kimliğine yönelik sorularının yoğunlaştığı bir dönemdir. Keza Türk'e yönelik bu bakış açısı, modern Türkiye'nin Türk'e bakışına da tesir etmiştir.

AVRUPA KÜLTÜRÜNDE TÜRK İMGESİ

Başlık, her ne kadar bir makalenin hudutlarını aşsa da, asıl konuya geçmeden bu meseleye temas etmenin uygun olacağı kanaatindeyiz. 19. yüzyılda Osmanlı başkenti İstanbul'a yolu düşen Pierre Loti, Claude Farrere gibi oryantalist yazarlar, “*Korkunç Türk*” imajını bir miktar kırmaya çalışsalar da başarılı oldukları söylenemez. Zira bilinçaltında yaşayan olumsuz Türk imgesinin, Türkiye'ye gerçekçi gözle bakmayı da önemli ölçüde engellediği söylenebilir. Araştırmacılar bu olumsuz tutumun kökeninde yaklaştığı düşünülen bir tehlikeye karşı bir kamuoyu oluşturma stratejisi yattığı üzerinde fikir birliği içindedirler (Spohn, 1996; Kula, 1993; Dellal, 1997). Güvenç bu olumsuz tutumu “*Türkler savaşçıdır, ilkel kararlıdır, çabucak öfkelenirler, ne yapacakları da kestirilemez*” şeklinde açıklamalar (Güvenç, 1997: 28).

Her ne kadar “*imge araştırmaları, ulusal topluluklar arasındaki insancıl ilişkileri ve iletişimi zorlaştıran tarihsel birikimi açığa çıkarmayı, iki kültürü ve o kültürler içerisinde yetişmiş insanları karşılıklı saygı ve kabul çerçevesinde yakınlaştırmayı amaçla*”sa da batı Avrupa kültüründeki Türk'e ait birikim, bu yakınlaşmaya katkı sunar gibi görünmemektedir. Protestan din adamı Luther'in Türklerle ilgili “*Türklerin gücü papada olsa, o Türklerin yaptıklarından daha kötüsünü yapar. Her ikisi de papa ve Türkler, en ağır günabları utanmazca işleyebilecek denli kördür. Papanın, Türk'ten tek farkı eline kılıç alamamış olmasıdır*” sözü bunu örnekleyen metinlerden biridir (Kula, 1993: 26).

Türklerin fetihçi gayelerle ufuklarında görünmeye başladığı asırlardan itibaren, Avrupa'da bir Türk imajı da oluşmaya başlar. Fakat bu, daha çok olumsuz ve ön yargılarla dolu bir imajdır. Aristokrasi, din adamları, tüccarlar ve çiftçiler arasında “Türkler” konusu asırlarca “*son derece güncel*” bir olgu olarak varlığını sürdürür. Korkuyla ve önyargılarla beslenen bu imaja göre Türkler, zavallı Hristiyanlara “*acı çekiren*”,

“yağmacı” ve “kaba” bir kavimdir(Skjelbred, 1994: 217). Avrupa milletlerinin Türklere dair olumsuz kanaatlerinin şiddeti, Türklere olan coğrafi uzaklıkları ile de doğru orantılı olmuştur.

Margret Spohn, Orta Avrupa’daki Türk imajını incelediği kitabının sonunda, Türklere çevresinde gelişen bütün imajları, iki ana başlık altında toplamayı mümkün olacağını söyler(Spohn, 1996: 16–17): “*Askerî güç ve zulüm*”. Yazar bu kitabındaki verilere dinî belgeleri, müzik eserlerini, seyahatnameleri ve okul kitaplarını inceleyerek ulaştığını belirtir. Öte yandan bütün metinlerde olumsuz bir vurgunun olduğunu da söyleyemeyeceğini ekler. Bazı Ortaçağ ve yakınçağ kaynaklarında “*kaba güçle değil; zarif ve ince maneviyatla Hıristiyanları Müslüman yapmak isteyen*” bu kavmin kökeni, Truvalılara veya İskitlere bağlanmıştır (Spohn, 1996: 17). *Alman Kültür Tarihi’nden Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler* adında bir eser vererek Avrupa’daki Türk imgesine katkıda bulunan Dr. Nevide Akpınar Dellal da “*binlerce yıldır yaşayan, fakat uygun ortamda kolayca kullanılabilen tarihsel kökenli imgelerin nasıl günümüze uyarlandığını*” belgelerle açıklamaktadır (Dellal, 1997: 26).

Türklere dair kanaatlerin bizzat yerinde yapılan gözlemlerle daha nesnel hale geldiği görülecektir. Örneğin 19. yüzyılda İtalyan yazarı Edmondo de Amicis, 1874 yılı İstanbul’unun Rum, Ermeni ve Batılı kolonilerine mensup topluluklarına dair gözlemleri ve kıyaslamaları önyargılardan arınmış gibidir. Yazara göre Türklere, yaşanan bütün sosyal değişimlere rağmen, eski asaletlerinden taviz vermemiş bir millettir (Sarı, 2003).

“*Türkler, uzak ve müphem bir şeyi düşünen insanlar gibi görünürler. (...) Geniş ufukları seyretmeye alışmış insanlar gibi dosdoğru uzağa bakarlar. Ve çok içine kapalı yaşamağa alışmış insanlar gibi gözlerinde ve dudaklarında belli belirsiz bir hüznün ifadesi vardır. Hepsinde aynı vakar, aynı tavırlar, aynı ihtiyatlı dil, bakış ve hareket görülür. Paşadan seyyar satıcıya kadar hepsi de aynı terbiyeyi almış ve bir çeşit aristokrat vakarla sarılmış asillere benzerler. İlk bakışta kimse kalık kıyafet farkı olmasa İstanbul’da ayak takımı bulunduğunu aklına getirmez.*” (Amicis, 1981: 469).

Yazarın payitaht İstanbul’unun milletler çeşitliliğine dair gözlemleri, Ermenilere ait tasvirler ve kanaatlerle devam eder. Bu kanaatlerde dikkat çekici olan yazarın tüm azınlıkları tasvir ederken; onları aslı unsur olan Türklere mukayese etmek ihtiyacı hissetmesidir.

“*Türk sâkindir, kimseye bakmaz ve kendine bakıldığıнын farkında değilmiş gibi durur. Davranışında etrafındaki eşya ve insanlara karşı büyük bir kayıtsızlık görülür yüzünde mütevekkil bir esrin hüznüne veya bir despotun soğuk gururuna benzeyen bir ifade bulunur; ikna etmeye veya kararından caydırmaya çalışacak olanı evvela ümitsizliğe düşürecek ne olduğunu bilmediğim sert, içine kapalı, inatçı bir şey vardır. Hülasa olarak kendisiyle ya itaat ya tahakküm ederek yaşanabilmiş gibi gelen ve ne kadar uzun müddet yaşansa yaşansa yüz göz olunmaması gerekli şu yekpare insanların görünümündedir. Rum, aksine çok canlıdır ve gözlerindeki, dudaklarındaki bin gizli hareketle ruhunda olup biten her şeyi açığa vurur; başını vahşi bir at gibi sallar; yüzünde genç ve bazen çocuksu bir kibir vardır; bakıldığını görürse kendine çeki düzen verir; bakılmazsa kendini göstermeye çalışır. Daima riya görüyormuş veya bir şey arzu ediyormuş gibidir. Baştan sona kurnazlık ve hırs içindedir.*” (Amicis, 1981: 182–183).

İMPARATORLUK TÜRKİYESİNDE “TÜRK”

Tanzimat Yıllarına Kadar Osmanlılığın Türklüğe Bakışı

XVII. yüzyıla kadar toprak ve nüfus açısından süratle genişleyen Osmanlı Devleti, bu geniş coğrafyada kısa sürede pek çok çeşitliliği bir arada barındıran bir ülke haline gelmiştir. Öte yandan imparatorluk tebaasının da bu etnik çeşitliliğin farkında olduğu görülür. Her ne kadar farklı etnik unsurlar ile yerli halk arasında ciddi bir çatışma yaşanmadan asırlarca huzur içinde bir birliktelik sürdürülmüşse de, farklı unsurlarla aradaki görünmeyen bir sınır daima hissedile gelmiştir. Öyle ki onların alınan vergilere dahi yansıyan bu farklılıkları, devlet nezdinde de belirgindir (Yörük, 2007: 626). Bu farklılık ve mesafe, özellikle dışarıdan gelenler tarafından açıkça gözlemlenmiştir.

İlber Ortaylı’ya göre bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti’nin “base intrigue-temel öğe”si Türklere; olaylar onlar tarafından götürülmüştür ve imparatorluk dağıldığı zaman da ortada kalan yine Türklerin kendisi olmuştur(Ortaylı, 1999: 21). Dolayısıyla da imparatorluk içindeki bütün yabancılar ve azınlıklar aslı unsur olan Türklere karşı konumlanırlar ve onların varlığı Türklere karşıdaki pozisyonlarına göre bir anlam kazanır. Amicis’in Rumları veya Ermenileri tasvir ederken, onları sık sık Türklere mukayese etmekten kendini alamaması yaklaşımın uzantısı olarak anlaşılabılır.

Türkler, oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun aslı unsuru olmalarına rağmen, yönetici elite asgarî oranda katılmışlar; hatta asırlarca süregelen devlet politikaları neticesinde unutulmuş bir unsur olarak kalmışlardır. İmparatorluğun toprağına toprak kattığı zamanlarda veya savunma savaşları verdiği zamanlarda bir insan kaynağı olarak Anadolu'nun zorlandığı zamanlarda önemsendikleri belirtilmelidir.

Anadolu'da daha çok tarımla uğraşan Türkler; yüzyıllara yayılan ve arkası kesilmeyen savaşlarla iyice yoksul düşmüşlerdir. Kaldı ki imparatorluk dâhilinde askerlikten muaf oldukları için nüfusları hızla artan, ticaretle uğraşarak zenginleşen azınlıklara göre daha olumsuz şartlarda yaşamaktaydılar.

Belki de devletin asli unsuru olmanın verdiği özgüvenle, İslamiyet'i kabul eden uluslardan hiç biri, kendi milli kimliğini unutmada Türkler kadar ileri gitmemişlerdir. Gerçekten de milli kimlik izi taşıyan birkaç silik hatıranın dışında “*Türk ile Türk olmayan arasında hiç bir ırk engeli*” konulmamıştır. Örneğin klasik Osmanlı tarihçileri, Türklerin ve Türkiye'nin İslamlık öncesi tarihine, Türkiye'nin Hıristiyan komşularının ve düşmanlarının tarihi kadar bile ilgi göstermemişlerdir (Lewis, 2000: 327). Hâlbuki Osmanlı İslam imparatorluğu içinde egemen grup Türk'tür. İmparatorluğun kozmopolit idareci elit'i birçok ırktan kimseler arasından seçilmektedir ama Türkçe konuşma, bu gruba mensup olmanın normal bir ek şartı olarak daima aranmıştır. “Türk” sözcüğü ise imparatorluk tarihi boyunca hep kullanılagelmıştır. Örneğin Koçi Bey'in Anadolu göçebelere ve köylülerine ifade etmek için, Türk ve Yörük kelimelerini seçtiği görülür (Danışman, 1997: 26).

Öte yandan asırlarca aydınlar arasında “Türk” kelimesinin, “*kaba köylü*” anlamlarında kullanıldığı bilinir (Akçam, 2002: 55). O kadar ki “*Türk adı, seçkin Osmanlı grupları kadar, bazen İstanbul halkı arasında bile hakaret olarak kullanılırdı*” (Ortaylı, 1999: 40). Örneğin Karagöz perdesindeki en sevimsiz tip olan Baba Himmet'e “Türk” denirdi.

Bir toplumda “*yerli*” olanın tarifi, “*yabancı*” olanın tarifi ile doğrudan alakalıdır. “Yerli”nin halleri, yabancıların hallerine bakıldığında daha iyi anlaşılır. Tarihçi Bernard Lewis, Osmanlı ile Türk'ün ilişkilerini dışarıdan daha net görmektedir. Şöyle ki yazar, “*Osmanlı düşüncesinde Osmanlı=Türk özdeşliği yoktur*” ifadesi ile, Osmanlı sıfatının yalnız hanedan için kullanıldığına işaret eder. Osmanlılar, “Türk” adını önceleri göçebe Türkmenlerle, Yörükler için; daha sonraları, kaba saba Türkçe konuşan Anadolu köylüleri ile taşralılar için kullandılar. Yazara göre, bir Osmanlı efendisine Türk demek, onun hoş karşılayacağı bir tanımlama değildir (Lewis, 2000: 331).

Tanzimat Sonrası Bir Kimliğin Keşfedilme Süreci ve Çöküş Döneminin İdeolojileri Işığında Türklük

İmparatorluğun Tanzimat'tan sonraki tarihi, yavaş yavaş Osmanlılıktan ümmet kardeşliğine ve sonunda da millet merkezli bir devlet anlayışına kayışının tarihi gibidir. Farklı unsurları bir arada tutmak için çarpınan devletin yaşadığı tecrübeler, etnik unsurların, Osmanlılığı değil; bağımsızlığı tercih ettiklerini ispatlamıştır. Bunun tabii sonucu olarak da Türkcülük kaçınılmaz bir alternatif siyasal teklif olarak belirginleşmiştir.

Türk aydınlarının mensup oldukları milli kökeni fark etmeleri, imparatorlukta görülmeye başlanan ayrılıkçı faaliyetler sonucu olur. 18. ve 19 yüzyıllarda Rumeli'de birbiri arkasına gelen bağımsızlık ilanları sonucu, aslı unsur olan Türk/Müslüman tebaanın nüfusu, millî bir felâket teşkil edecek kadar azalmış, hatta bir kısmının asırlardır yaşadığı toprakları terk ederek muhacir durumuna düştüğü görülür. Türk unsurunun aleyhine olan bu durumu yine ilk fark eden Tanzimat aydınları olmuştur. İstanbul sokaklarını dolduran muhacir dalgaları veya Balkan şehirlerindeki memuriyet yıllarına dair gözlemler bu farkındalığın sebeplerindedir. Öte yandan imparatorluk birliğinin dağılacağı endişesiyle hiçbir milliyetçi söyleme izin verilmemesi, Tanzimat aydınlarınca “Türk” veya “Türkiye” kelimelerinin imtina ile kullanılmasına sebep olmuştur. Zira Tanzimat seneleri, Osmanlılık siyasetinden dolayı Türklük ve Türk kelimelerinin belirli vurgularla kullanılmasından endişe edildiği yıllardır.

Devrin idarecileri, 1789 Fransız İhtilali ile Avrupa'da güçlenen milliyetçilik hareketlerine karşı, irili ufaklı pek çok etnik yapıyı bünyesinde barındıran imparatorluğu bir arada tutabilmek için önce *Osmanlılık* ideolojisine sarılır. Ancak devletin oturtmaya çalıştığı bu üst kimlik, zamanla sadece Türklerin savunduğu bir siyasî düşünce haline gelecektir. 1876'da *Kânun-ı Esasî'nin* kabulü ve *Meşrutiyet*'in ilanı ile Türkler

karşısındaki eski imtiyazlarını kaybedeceklerinden korkan azınlıklar, hallerinden yakınmaya başlar. Zira *Kânun-ı Esasî*, “*teba-i Osmanîye*”nin tüm unsurlarını eşit görmektedir (Ünal, 2007: 5-27). Osmanlı aydınları anasının birliği ve kardeşliği düşüncesini savunan Osmanlılık ideolojisi güç kazanmaya başlamıştır. Oysaki azınlıkların istediği, eşitlikten daha fazla bir şeydir.

1876’da tahta çıkan yeni padişah Abdülhamit’in, devleti bir arada tutmanın çaresini İslâmcılıkta görmesi, Tanzimatçılığın adeta resmi ideolojisi gibi olan Osmanlıcılığın yanında İslamcılığı yükseltecektir. Padişah, böylelikle memleketin Müslüman tebaasını devlete bağlı tutmak ve azınlıkları da bir denge unsuru olarak kullanmak istemiştir. Meşrutiyet’in ilanı ile halkta oluşan umumi sevinç ve kardeşlik havası, Osmanlılık fikrini yeniden canlandırır gibi olursa da, hemen ardından gelen Balkan Savaşları (1912–1913) buna büyük ve kati bir darbe vuracaktır.

Rusya’dan iltica eden Türklerin önce *Jön Türklere* ve daha sonra *İttihat ve Terakki*’ye katılmaları neticesi, *Türkçülük* daha sık telaffuz edilmeye başlanan bir siyasî akım olmuştur. Türk yönetici elitini ve asker/sivil aydınlarını çağının siyasal gerçekliklerine daha realist bakmaya sevk eden olay da Balkan savaşları olur. Zira Osmanlılık ve İslamcılık siyasal alanda geçerliliğini ve uygulanabilirliğini yitirmeye başlamıştır. Kaldı ki artık devlet *İttihat ve Terakki* merkezinde üretilen Türkçü politikalarla yönetilmektedir. Aydınlar ve yönetim, Türkçülük mefkûresinin başta Türkiye olmak üzere tüm mazlum Türk halklarının kurtuluşu için tek çıkar yol olduğunu anlamışlardır. Böylece yeni yeni oluşmaya başlayan siyasî atmosferle birlikte Türk, Türklük ve Anadolu kelimeleri daha sık ve gür telaffuz edilmeye başlanır. Hayatları Mısır gibi, İsviçre gibi Paris gibi sürgün merkezlerinde geçen ittihatçı gençler, oradaki Ermeni sürgünlerin ayrılıkçı fikirlerini yakından görmüştür. Balkanlarda komitacı çeteleri kovalayan partinin askeri kanadı için de Türkçülük savunulacak yegâne fikir akımı gibi durmaktadır.

Her uygarlık gibi Osmanlı devleti de sona yaklaştığını hissettiğinde kaygılanmış ve öz kaynaklarını araştırmaya başlamıştır. Bu çaba Tanzimat döneminde de görülür. Türk tarihine ve diline yönelik ilk araştırmaların bu dönemde başladığı görülür. Kendi köklerini arayan Osmanlı aydınları, yüzyıllardır “Osmanlı”lığın gölgesinde yaşayan göçebe Türk’ün varlığını da böyle keşfetmiştir.

Temel soruya dönersek; “*Kim, kimin kimliğinde idi?*” Osmanlı mı Türk’tü, yoksa Türkler mi Osmanlıydı? Bu soruya, Osmanlı tarihinin sonuna doğru artan bir milli farkındalık oluştuğu şeklinde cevap verilebilir. Dünyanın Osmanlı’yı “Türk” olarak gördüğü bir çağda Osmanlı’yı “Devlet-i Aliyye” (Yüce Devlet veya Devletlerin yücüsü) olarak adlandıran Osmanlı ulemasının, Türk ve Türkmenleri küçümsedikleri, hizmet ettikleri Devlet-i Aliyye ve onun kullarını -yani kendilerini- “Türk” saymadıkları aşikâr bir şekilde anlaşılmaktadır. Ancak Tanzimat’ın milli uyanışı tetiklediğini ve II. Meşrutiyete doğru yükselen Türkçülükle birlikte Türk’ün ve Türk olmanın pozitif bir anlam kutbuna doğru kaymaya başladığı görülecektir. 1923’te kurulacak olan Modern Türkiye Cumhuriyeti de varlığını Türklük üzerinde temellendirerek işaret edilen eğilimin takip etmiştir.

II. MEŞRUTİYET ROMANINDA “TÜRK”

Dönemi Romanının Merkezi Mekânı: İstanbul ve Türk Olgusu

İstanbul, barındırdığı yoğun nüfusla imparatorluğun en kalabalık şehri olmakla beraber; etnik çeşitliliği ile müslim ve gayrimüslim muhitleri ile de küçük bir kopyası gibidir. Başkent olmanın verdiği bir üst bakışla imparatorluk geneline yayılan efkâr-ı umumiyenin ilk planda ve hemen gözlenebildiği bir yerdir. Roman söz konusu olduğu için imparatorluğun okur-yazar oranı en yüksek şehirlerinden biri olması ile de önemlidir. Doğulular için batının; batılılar için doğunun kapısı olan bu şehir, sahip olduğu egzotik olanaklarla da yazarlara sonsuz bir yazma malzemesi vermiştir. Tanzimat ideolojilerinin ilk uygulandığı, Batıdan gelen yeniliklerin ilk görüldüğü İstanbul, batıdan gelen bir tür olan romanın da merkezi gibidir. Roman, yazarı ile ve okuru ile sayısal bir çokluğa İstanbul’da ulaşmıştır. Roman yazarları biraz da bu yüzden mekânlarını ve konularını İstanbul’dan ve İstanbulludan uzaklaştırmayarak bu kentin edebi ürünlerin kurmaca dünyasındaki hâkimiyetini pekiştirmiş olurlar. Dolayısıyla Büyük bir kısmı İstanbul’da yazılmış ve yayımlanmış romanları okurken ve incelerken; işaret edilen durumların imparatorluğun geneline değil de İstanbul’a özgü oluşunu gözden uzak tutmamak gerekir. II. Meşrutiyet döneminden seçilmiş 6 romanın da incelenmesinde bu hassasiyet korunmalıdır. Kısacası II. Meşrutiyet romanında Türk olgusuna

bakmaya çalışan makalemizde aslında –farkında olarak veya olmayarak- dönemin İstanbullusunun “türk” değerlendirmesini söz konusu etmiş oluyoruz.

İlk ürünlerini Tanzimat döneminde vermeye başlayan Türk romanı, genel hatlarıyla çoğunluğun değer yargılarını yansıtır. Bu “çoğunluk”tan imparatorluk İstanbul’unun Türkçe bilen ahalisi anlaşılmalıdır. İçinde önemli bir oranda gayri müslim ve gayri Türk unsur barındırsa da bu çoğunluğun hâkim vasfı, Müslüman ve Türk oluşudur. İşte bu çoğunluğun tepkileri ile biçimlenen Türk romanı, Türk’e nasıl bakar; Türklüğü nasıl görür?

Osmanlı/Türk romanı için de çoğunluk, içinde olduğu ana mekân olan İstanbul ve İstanbullulardır. O hâlde bu dönemde ötekinin karşısındaki “yerli”yi; İstanbullu, Türk ve Müslüman olan şekilde tarif edebiliriz. Bu tariftten hareketle romancıların Türk ve Müslüman olmasına rağmen, Anadolu Türk’ü “yerli” kabul etmekte ve kendinden saymakta biraz isteksiz davrandığını görülmektedir. Bu bakış açısı, yalnızca II. Meşrutiyet dönemi romanında değil, ondan önceki Edebiyat-ı Cedide dönemi romanında rastlanılan bir durumdur. İstanbullu Müslüman/Türkler, kendilerinin dışındakilere -Türk olsalar bile- “öteki” olarak ifade edebileceğimiz bir dışlayıcılıkla yaklaşırlar. Bu durum, seçilen romanlarda bütünüyle merkezin taşrayı dışlaması veya merkez taşra gerginliği ile açıklanamayacak bir yaygınlıktadır.

Türk tipi ve Türk tarzı ile ilgili ilk temasa *Aşk-ı Memnu* romanında da rastlanır. Bu romanda Halit Ziya, bir batılının “biz”in nasıl kıymetlendirdiğini çizmeye çalışır. Romanda öteden beri bir Türk evine girip, bir Türk gibi yaşamak merakında olan Fransız mürebbiye Matmazel Courton, Adnan Bey’in konağında düşlerinde yaşattığı Türk evini ve yaşayışını bulamaz. Orada Piyer Loti’nin romanlarından okuyup hayranı olduğu egzotik Türk aile yaşantısı yerine, ne tam anlamıyla Doğulu ne de Batılı olabilmemiş bir yaşam tarzı bulur ve hayal kırıklığına uğrar. Adnan Bey konağının mutfağında çalışan kadınlar da Anadolu ya da “yerli” diyebileceğimiz kişilerdir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde II. Meşrutiyet dönemi ve sonrası romanlarda Türk kimliğinin çeşitli tezahürlerine temas etmek yerinde olacaktır. Her ne kadar II. Meşrutiyet dönemi, siyasî tarihçiler tarafından 1908–1918 yılları arası olarak kabul ediliyorsa da seçtiğimiz romanlar 1908–1912 tarihleri arasından yayımlanmıştır. Bu seçimde söz konusu romanların ele aldığımız konuya temasları ve savaş yıllarından önce yazılmış olmaları temel etken olmuştur.

Sefalet (1908): Kibar Sınıf İstanbullular ve Kaba Türk/Yörük Karşıtlığı

Sefalet romanı yazarı Emine Semiye Hanım, bir Tanzimat yüksek bürokrati olan Ahmet Cevdet Paşa’nın kızlarındandır. Dolayısıyla eserindeki göndergesel anlamlar içinden geldiği muhitin bakış açısını yansıtmada önem kazanacaktır. Devrin Osmanlı toplumundaki Yörük tipine temas edilen romanda, İstanbullunun Türk’ü nasıl konumlandığı görülecektir.

Taşralı zenginlerden Mültezim (Tahsildar) Hacı Dursun Bey’in küçük oğlu Emrullah Bey, vergisini topladığı köylerin birinde görüp beğendiği Yakut isimli bir Yörük kıızıyla evlenir. Bu evliliğe en ziyade karşı çıkan İstanbul kökenli bu ailenin Reisi olan Hacı Dursun Bey’dir. Onun fikrine göre kaba bir Yörük kızı kendilerine gelin olamaz:

“*Taşra hanedanlarından pek zengin bir zat olan Mültezim Hacı Dursun Efendi’nin küçük oğlu Emrullah Bey, köylerin birinden geçerken gayet hüsnâ bir kız görüp beğenmiş ve kendisine almasını pederinden musırrane istihâm eylemişti. Yakut isminde bulunan bu kız, ismiyle müsemma olarak lal-gân dudaklı idi. Pederi, bir Yörük kızını gelin alarak kabul edemeyeceğini beyan eylemişse de aklı çilesinden çıkan Emrullah’a meram anlatmak kabil olmadı... Hacı Dursun Efendi, gelin Yakut Hanım’ın kabalığından müteneffir olup bir türlü onu hüsn-i nazarla görmedi.*” (Emine Semiye, 1908: 12)

Yukarıdaki metinde, yörük tipinin devrin Osmanlı toplumundaki konumu ortaya konulmuştur. Romanda Türk/Yörük, vahşi ve sağlıklı güzelliğine rağmen, kaba ve büyük şehrin görgüsünden yoksunluk bağlamında düşünülmektedir. Bu olumsuz özellikleri ile o, “biz”e entegre olamaz.

Küçük Paşa (1910): Anadolu Türklüğü ile İlk Karşılaşma

Anadolulu ve Türk imajının işlendiği hatta bu konunun temel meselelerden biri olarak ele alındığı bir başka roman da Ebubekir Hazım [Tepeyran]’ın *Küçük Paşa* romanıdır. Yazar bu romanıyla, vaktiyle uzun memuriyetlerde bulunduğu için yakından tanıdığı Anadolu coğrafyasına açılır. Bu açılış aslında biraz da

Türklüğe açıktır. O yıllarda Anadolu'ya açılan çağdaşı diğer romancılardan farklı olarak Tepeyran, natüralist bir dikkatle sefaleti sergileme gayretindedir. Açıkça anlaşılacağı üzere bu kez yazar, Anadolu'nun ve Anadolu insanının yanındadır. Ebubekir Hazım, bürokratlığından gelen bir alışkanlıkla lüzumsuz ayrıntıları, özellikle merkezî idarenin taşradaki durumunu bir rapor halinde okura sunmaktadır. Kendinin de itiraf ettiği gibi onun amacı, roman yazmaktan ziyade Anadolu ve köy gerçeğini gözler önüne sermektir. Eser Meşrutiyet öncesi dönemin haksızlıkları ve Meşrutiyetle gelen siyasî çalkantıları ve aksaklıkları dikkatlere sunarken Osmanlı/Türk merkezin Anadolu'lu Türk' bakışını da örneklemiş olur. Romanın vakası kısaca şöyledir:

Ali Haydar İstanbul'da bir karakoldan askerliğini yaparken, karısı Selime'yi civardaki Suad Paşa konağında sütannelik yapması için İç Anadolu'daki bir köyden getirir. Selime, garip tavırları, kaba konuşması ile konağın kafes ardında yaşayan cariyelerince pek sevilir. Özellikle siyahî Şirin Dadi'nın konaktaki ilk günlerinde himayesini gören Selime, hem hanımının oğlu Haldun'u hem de kendi oğlu Salih'i emzirmektedir. Konağın sahibi Suad Paşa, çok sevdiği küçük Salih'i evlat edindiğini açıklar. Artık o, konakta Küçük Paşa olarak çağrılmaktadır. Ancak, devrin idaresinin gözünden düşerek taşrada bir vazifeyle İstanbul'dan uzaklaştırılan Suad Paşa'nın gidişiyle, Salih'in kaderi döner. Suad Paşa, veremden ölür ve bir süre sonra genç karısı Naime Hanım, konakta bir takım değişiklikler yapar. İlk işi de Salih'i köyüne yollamak olur.

Salih, hemşehrisi olan frengi hastası iki asker nezaretinde köyüne gönderilir. Önce trenle daha sonra araba ve en sonunda da beygir sırtında süren uzunca bir yolculuktan sonra köye varılır. Hayâlinde yemyeşil çayırarda oynayan oğlaklar, köpüklü pınarlar, güler yüzlü köylülerle dolu bir köy yaşatan Salih, sükut-ı hayâle uğrar. Burada en basit ihtiyaçlarını karşılamaktan acizdir. Üvey annesi Hatça (Hatice), üvey kardeşi Mevlüt ve bebek Gülsüm'le yaşamakta güçlük çeker. Babasının Yemen'e asker olarak gitmesinin ardından iyice himayesiz kalan küçük Salih, bu sefil Anadolu köyünde yitip gider.

Anadolu temasını yoğun olarak işleyen roman, küçük Salih'in üstüne kurular. Salih'in şahsında verilmek istenen mesajlar için, okuyucu sık sık konaktan derme çatma köy evine taşınır. Yazar bu farklı mekânları dolaştıran ve dolaştırırken bir şeyleri sezdirmeye çalışan bir rehber gibidir okurun önünde. Bunu yaparken onun bürokrat geçmişini göz ardı edemeyiz.

Yazar, okuyucunun dikkatini asırlarca ihmal edilmiş Anadolu'ya çevirir. Yer yer natüralist bir sanat anlayışıyla bu ihmal edilmişliğin bütün ayrıntılarını verir. Asker toplama usullerinin yanlışlığı, toprak düzeninin çarpıklığı ile ilgili gereksiz ayrıntılar dışında, romandaki mekân tasvirleri Anadolu insanının yüzyıllar süren ihmal edilmişliğini ve sefaletini başarı ile verir. Anadolu'nun yalçın kayalarla ve çıplak tepelerle çevrili bir köyüne üstünde bir paşa kıyafeti ile gelen küçük Salih de Emine Semiye'nin romanında karşımıza çıkan dışlanmanın bu kez tersten mağduru olur.

İstanbul'daki konakta kendisine, "Küçük Paşa" adı verilen Salih, giderek aç ve sefil bir köy çocuğuna dönüşmüştür. Böylece yazar, Türk halkının hayâlinde yaşayan güzel köy rüyasını, köy realitesinin gerçekleriyle karşılaştırarak kısa sürede bozar. Artık köy, mutlu insanların yaşadığı idealize edilmiş bir mekân değildir. Köylüler bütün kabalıkları, cahillikleri ve sefil hayatlarına rağmen, yardımseverlik, yurtseverlik, merhamet konularında şehirden daha ileridedirler. Şehirde parlak nutuklar çekilir. Ama cepheye giden, vatan için ölen sadece köylüdür.

Romanda yazar, şöyle bir sonuca varmak ister gibidir. Bir Osmanlı paşasının konağındaki hayatı ile köyün hayatı kıyaslanırsa, durum tüyler ürperticidir. Köylü alışık olduğu hayat tarzını daha iyileriyle karşılaştıracak bilgi seviyesinde olmadığı için, sefaletinin derecelerinin farkında değildir. İçlerinden ancak her iki hayatı da kıyaslama imkânı bulmuş olanlar, daha iyi hayat tarzına da gıpta eder. Hâlbuki devlet-millet ilişkilerinde saygının ve sevginin ihmal edilmemesi gerekir. Devletin yönetici eli asırlarca kendisini Osmanlı olarak niteleyip Türkten ayrı bir yere koymuş, Anadolu Türklüğünü dışlamıştır. Buna karşılık Anadolu Türk'ü de kendisini sadece vergi mültezimleri ile veya seferberliklerle hatırlayan Osmanlıya yabancılaşmış; onu kendinden ayrı bir yere koymuştur. Hâlbuki "ezelî acılardan yüzü tunçlaşmış" Türk köylüsüne gösterilecek bir şefkat, onun ülkesi için olağanüstü gayret ve cesaret göstermesine yetecektir. Bu kucaklaşmanın gereği, romanın asıl tezini oluşturur (Tepeyran, 1910: 118).

Müsebbib (1910): Balkan Faciası Muhacirleri

İstanbul, kendinden olmayana bigânedir. II. Abdülhamit devri eleştirisi üzerine kurulmuş olan ve bir aşk kırgınlığını işleyen *Müsebbib* romanında Safvet Nezihi, ardi ardına kaybedilen Balkanlarda topraklarından başkente akan mültecilerin hazin manzarasını fon olarak kullanır. Müslüman balkan Mültecileri dahi, şehrin yerleşikleri tarafından dışlanma ile karşılaşacaktır. Hatta onlar, gayrimüslimlerden daha fazla “yerli” değildirlir. Safvet Nezihi, aç ve sefil bir şekilde İstanbul’a doluşan muhacirlere, “*bazı vıcansız ve hissizler*”in öğrenerek ve aşağılayarak baktığını ifade ederken İstanbul/Osmanlı ve onların dışındakiler karşıtlığına işaret eder. “*İstanbul’un köpekleri kadar nail-i merhamet görmeyerek: “O! Bu pis muhacirler de... Canım bıkık artık !” nidâ-yı şikâyet ve istikrahını dile getiriyorlardı.*” (Safvet Nezihi, 1910: 24)

Yazara göre İstanbul halkı, ülkenin yaşadığı büyük bir trajedi karşısında topyekûn bir millî şuur göstermekten uzaktır. Bunun sebebini, bir millet olma bilincinin henüz oluşmamasında ve belirgin vasfı Müslümanlık ve İstanbulluluk olan ahalinin Türklüğü millet yapan tarifi içinde -henüz- bir unsur olarak görmemesinde aramak gerekir. Rumeli’ye ilk geçen fatihlerin torunları da merkezi temsil eden Osmanlığa entegre olmada sorun yaşayacaklardır.

Şıpsedi (1911): Zevksiz Anadoluğular

Hüseyin Rahmi’nin alafrangalık eleştirisini merkeze alan bir teze sahip bu eserinde İstanbulluların değer yargıları, yaşam tarzları gözler önüne serilir. Anadolu/Türk kadını tipine dair bazı imajlar da satır aralarında hissettirilir. Ana hatlarıyla kaba saba, şehirliliğin, konak yaşantısının getirdiği bir takım geleneksel nezaket kurallarından uzak, çok çocuk doğuran, güzel giyinmesini, giyindiğini kendine yakıştırmasını bilmeyen bu kadınlar, adı geçen romanlarda mizahın da nesnesi olurlar.

Şıpsedi romanında Anadolu/Türk kadını ile ilgili birkaç temasa rastlanır. Romandaki bir sahne, Anadolu insanının İstanbul’dan nasıl görüldüğüne dair bir fikir verecektir. Alafranga bir aileye mensup olan Vesile Hanım, Paris’ten yeni dönmüş oğlu için Kasım Efendi ailesine dünürçü gider. Romanda geleneksel bir terbiyeyi temsil eden bu ailenin evlerinin avlusunda ağaç dallarına asılmış çamaşırları gördüklerinde koydukları tavır, ötekileştiricidir: “*-A! İnsan Anadolu’dan gelse gene böyle boyalı don gömlek giymez?*” (Gürpınar, 1911: 147). Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, bu tavır, zevksizliğe işaret eder. İstanbul kibarlarının gözünde Anadolu olmak, bir nevi zevksizlikle eş anlamlıdır. Kaşıkçılar kâhyası Kasım Efendi ve ailesi gerçi Anadolu değildir ama onların dolayımından eserde Anadoluğulara bakış verilmiş olur.

Nurbayat (1912): İslah Edilebilir Bir Kimlik Olarak Türklük/Anadoluluk

İşaret edildiği gibi İstanbul halkı, “Türk” kimliğini “Anadoluğular” olmak olarak görür. Oysaki kendisi, Anadoluğulardan ve dolayısıyla Türk/Türkmen’den ayrı bir kozmopolit Müslüman kitledir. Onun nazarında Anadoluğuluk, olumlu bir anlam da taşımaz.

Âdil Nami’nin *Nurbayat*’ında romanın Ziya adlı asli kahraman, başlangıçta geleneksel terbiye ile yetişmiş bir Anadolu köylüsü iken; zamanla “olumlu”bir kimlik kazanır ve Paris’te yaşayan bir centilmen olur. Birinci kimlikte kıskançlık, sefahat, çıkarıcılık ve bencillik; ikincisinde ise erdem, idealizm, dürüstlük ve sevgi vardır. Onu bu ikinci çizgiye çeken Paris çevresinde tanıdığı yabancılarıdır.

Anadolu’dan İstanbul’a gelen bir idadî öğrencisi olan Ziya’nın, hem görünüşü hem konuşması, okul ve mahalle arkadaşlarıncı tuhaf ve yabancı bulunur: Ziyâ, idadinin üçüncü sınıfında, yaşına göre küçük gösteren çelimsiz bir çocuktur. Anadolu’dan İstanbul’a yeni gelmiştir. Görünüşü, konuşması ve tavırları yüzünden arkadaşları tarafından sevilmez. Sınıf arkadaşlarına ve mubassıra oldukça komik gelir. Önce kıs kıs daha sonra kahkahalarla gülerken onu incitirler. Ziya’nın arkadaşlarıncı alay konusu olan görünüşü de romanda şöyle tarif edilir:

“*Başının üstünde limon kabuğu gibi kalan fesinin altında her biri kirpi tüyleri gibi dik dik etrafa salmış, kök budak vermiş uzun ve gayr-i muntazam saçları, burnuna nazîre teşkil edecek surette zayıflamaktan dışarı fırlamış şakak kemikleri, küçük ayaklarına geçirdiği hafif işi koca potinleri... Velhasıl nefsinde cem ettiği bu gibi pek garib ahvâle ukalâ-kâri yürüyüşüyle kendisine mahsus o kadar müdhîk bir tipi (type) vardı ki yek-nazarda bunu görüp de saatlerce gülmemek kabil değildi.*” (R. Adil Nami, 1912: 3-4)

Hatta konuşurken telaffuzundaki farklılık şiveli ifade bile, onun yabancı ve “garip” ve gülünç karşılanmasına sebep olur.

“An-asıl Anadolu’da olup da uzun müddetler İstanbul’da kalmış ve bu surette dilini ıslah etmiş ve yabut da müddet-i medîde Anadolu’da bulunarak dilini oranın lisanına uydurmuş olduğunu anlatan bir şive ile telaffuz edilen bu sözler sınıfın içinde yeni bir kabkaba güvültüsü kopardı.” (R. Adil Nami, 1912: 6)

Ziyâ, hem Türk, hem de Müslüman’dır ancak İstanbullu değildir. Bu da onun içinde bulunduğu toplumca “yabancı” kabul edilmesi için yeterlidir.

Salon Köşelerinde (1912): Batıların Hayran Olabileceği İstanbullu Bir Osmanlı Türkü

İstanbul sosyetesinin ve Beyoğlu eğlence salonlarının aranılan ismi Şekip, Pera-Palas’ta verilen ecnebi davetlerinin de gözdesidir. En büyük mahareti, ecnebi kızları ayartıp onlarla gönül ilişkisi yaşamak olan bu gencin yaşantısı, romanda bir çeşit vatanperverlik çeşni içinde sunulur. Zira o, Türkleri, Batı dünyasına – sanıldığı gibi– kaba, zevksiz ve medeniyetçe geri insanlar olarak değil; medenî, nazik, şık ve kibar bir suretinde tanıtmaktadır.

Şekip, İstanbul’daki ecnebi muhitlerce tertip edilen bir baloda zengin bir İngiliz tacirinin kızı olan Lidya’yla tanışır. Kafası, Türklüğe dair ön yargılarla dolu olan Lidya, Şekip’e sürekli Türklere ve Türklüğe dair sorular yönelmektedir. Ona göre Türkler medeniyetçe geri, kadınlarını kafes ardına gizleyen, bireysel özgürlüklere karşı müsamahasız bir saltanat altında yaşayan bir ulustur. Oysaki Şekip, yüksek muhitlerde verilen davetlerdeki kibarlığı ve incelmış nezaketi ile çok başka bir örneğini teşkil etmektedir. O kadar ki birlikte yaptıkları valstan sonra Lidya “*Fakat siz ne iyi vals ediyorsunuz (...) Bir Türk için bu harikulâde bir şey*” diyecektir. Bu rencide edici söz, Şekip’in kendi millî kimliğini sorgulamasına sebep olacaktır. (Safveti Ziya, 1912: 16) O gerçekte kimdir? Bir Türk mü, yoksa bir Osmanlı mıdır? Kendisini bir Türk olarak tanımlayan Şekip, belki onu yücelten ama mensup olduğu milleti hafife alan bu ifadeyi hemen. “*–Neden bir Avrupalı için tabii olan bir şey, bir Türk için harikulâde olsun*” şeklinde cevaplayarak, muhatabını özür dilemek zorunda bırakır: Lidya ise “*–İşte bunu severim. Bir erkek vatanını milletini sevmeli (...) Ben de vatanımdan uzak yaşamaya mecbur olsaydım mutlak ölürdüm.*” diyerek özrünü ifade eder (Safveti Ziya, 1912: 17).

Lidya, bütün Türkleri, Beyoğlu eğlence yerlerinde karşılaşılan züppe alafrangalar gibi sanmaktadır. Şekip onun bu yanlış kanaatini de düzeltmeye çalışır. Gerçek Doğu, gerçek Türklük Beyoğlu’nda karşılaşılan, iki uygarlık arasında kalmış dejenere Beyoğlu gençleri değildir. Bir anlık iltifatlarına nail olabilmek için aşağılık kadınların peşinden koşturan züppeler, asıl Türkleri temsil etmezler. Her ne kadar kendi yaşantısı ile büyük bir tezat teşkil etse de Şekip, “*Beyoğlu gençleri o kadar müşkülpesent olmuyor (...) Fakat Osmanlılar... Biz kendi evlerimizin... Kendi hanımlarımızın o kadar meczûbânıyız ki, başka kadınların hüsnü ile meşgul olmaya mecalimiz yoktur.*” sözleri ile Beyoğlu Levantenlerinin dejenere yaşantısı ile gerçek Osmanlı âleminin farkına dikkati çeker (Safveti Ziya, 1912: 123).

Şekip, Lidya ile birlikte *Union Fransez* balosuna katılmak için arabadan inerken, Türklüğünün “*alâmet-i farikası*” olan fesini bir kenara koymaya davranırken Lidya “*–Fesinizi çıkarmayınız. Sizi fesinizle görmeyi severim.*” diyerek onu durdurur (Safveti Ziya, 1912: 173). Ancak Şekip, baloya katılanlar arasında kırmızı fesiyi hemen dikkati çeker.

Romanın ele aldığımız mesele bakımından dikkate şayan tarafı Türklük için bir model, bir idealize tip olarak önerilen kişinin Şekip olmasıdır. Herhangi bir mesleği olamayan, gününü kibar konaklarında yahılarında veya Levanten çevrelerinde, elçilik rezidanslarında verilen davetlerde geçiren, erkeklerden çok kadınlarla düşüp kalkmayı seven bir kişilik olarak çizilen bu adam millî kimliğinin farkında bir Türk’ten ziyade; bir alafrangadır. Muhatabı Lidya ona “*Siz Türkler...*” diye hitap ettiği için kendisini Türk olarak tanımlamış ve adeta Türklüğünün farkına varmıştır. İfadelerinden anlaşıldığına göre onun Türklük tanımı Anadolu Türklüğünü, tarihi ve kültürel özellikleri ile Türk millî kimliğini kucaklamayan; İstanbul dışına çıkamamış bir çeşit Osmanlı lümpenliğidir.

SONUÇ

Değişmez bir sosyolojik olguya değil, sürekli değişen ve algıya dayalı bir kavram olan imaj, ulusal kimlikleri ortaya koymada önemli bir kavram olmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet dönemi Türk yazarlarının edebi metinlerinde belirginleşen Türk imajında da aynı dönemsellik ve algısallık geçerlidir. Öte yandan işaret edilen dönem, cumhuriyet Türkiye’sinin düşünce dünyasını etkilemiş olması bakımından önemlidir.

II. Meşrutiyet dönemi romanına göre "yerli"nin başat özelliği, Tanzimat ve Edebiyat-ı Cedide hatta *II. Meşrutiyet* dönemi romanında Müslüman, Osmanlı, İstanbullu ve biraz da Türk olmaktır. Üstelik bu Türklük, bugün bilinen anlamıyla Türk etnik kökeninden veya kültürel anlamda Türk millerinden olmak anlamlarından uzak bir Türklük tanımıdır.

Müslüman/Osmanlı/İstanbullu/Türk, kıyafeti, zevk-eğlence anlayışı ve diline uymayan tüm diğer unsurları, –hatta Anadolu Türk köylülerini de- "yabancı" addeder. Bu yabancı oluş, merkez-taşra gerilimi ile izah edilemeyecek kadar belirgindir.

Türk edebiyatındaki Türk imajı ortaya konulmaya çalışılırken, işe bu imajın farklı tarihsel aralıklardaki görüntülerini araştırarak başlamak doğru olacaktır. Zira bugüne ait imajlar, aynı zamanda geçmişin imajlarının bir uzantısıdır.

Tüm dünyanın Osmanlı'yı "Türk" olarak gördüğü sırada, önce Osmanlı ulemasının ve daha sonra Tanzimat münevverlerinin Türk ve Türkmenleri küçümsedikleri, kendilerini Türk saymadıkları görülmektedir. Keza yine bu çalışmada ortaya konulmaya çalışılmıştır ki II. Meşrutiyet dönemi romanları –devrin siyasi tavrının aksine– imparatorluğun aslı unsuru olan Türk'e yeterince vurgu yapmaz, Türk milli kimliğini önceleyici bir tutum sergilemez. Bu da devrin siyasi iktidarının Türkçü politikalarının romancılar tarafından paylaşılmadığını ortaya koyar. Ancak edebiyatın sosyo-politik temayülleri geriden takip ettiği düşünülürse, bu durum bir izaha kavuşur. İmparatorluğun oldukça trajik bir şekilde ve kısa bir sürede yıkılmasıyla yeni bir anlayış hâkim olur. Onlar, Türklüğü İstanbul'un dar hudutları ile değil, derin tarihi, geniş coğrafyası ile birlikte düşünür ve "Anadolu Türklüğü"nü de bu düşünüş tarzının ortasına yerleştirir.

KAYNAKÇA:

- Amicis, Edmondo De, (1981). **İstanbul (1874)**, (Çev. Prof. Dr. Beynun Akyavaş), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Akçam, Taner. (2002). "Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce IV**, İstanbul: İletişim Yayınları
- Danışman, Zuhuri. (1997). **Koçi Bey Risalesi**. İstanbul: Meb Yayınları
- Dellal, Nevide Akpınar. (1997). **Alman Kültür Tarihi'nden Seçme Tarihi Ve Yazınsal Ürünlerde Türkler**, İstanbul: Öz-Er Yay.
- Emine Semiye [Binti Cevdet]. (1324 /1908). **Sefâlet**. İstanbul: Hilâl Matbaası
- Fazlıoğlu, Şükran. (2006). **Arap Romanında Türkler**, İstanbul: Küre Yayınları
- [Gürpınar], Hüseyin Rahmi. 1327 (1911). **Şıpsevdi**. İstanbul: Mihran Matbaası
- Güvenç, Bozkurt. (1997). **Türk Kimliği**, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kula, Onur Bilge. (1993). **Alman Kültüründe Türk İmgesi**. Ankara: Gündoğan Yayınları
- Lewis, Bernard. (2000). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Millas, Herkül. (1998). **Türk Edebiyatında Yunanlı İmajı; Karşılaştırmalı Bir Yöntemle Ulusçuluk Ve Kimlik Sorunları**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Ortaylı, İlber. (1999). **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. İstanbul: İletişim Yayınları
- Poyraz, Tuğçe; Arıkan Gülay. (2003) "Avrupa-Türkiye İlişkileri Ve Dönemsel Olarak Değişen 'Öteki' Tanımları", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 2, ss. 61–71
- R. Âdil Nami. 1328 (1912). **Nurhayat**. İstanbul: Mesai Matbaası
- Safveti Ziya. (1328 /1912). **Salon Köşelerinde**. İstanbul: Ahmet İhsan Ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi
- Safvet Nezihi. (1326 /1910). **Müsebbib**. İstanbul: Cihan Matbaası
- Sarı, Tanju. (2003). **Gezginlerin Gözüyle Bir İmparatorluk** (İngiliz Seyahatnamelerinde 17. Yüzyıl İktisâdi Yapısı). İstanbul: Göçebe Yayınları
- Skjelbred, Ann Helene B. (1994). "Norveç'te Türk İmajı-Söylentiler ve İşlevleri ya da Tarihsel Açidan Stereotipler"(Çev. Yard. Doç. Dr. Ali Osman Öztürk). **Tarih ve Toplum**, Cilt: 22, Sayı: 130
- Solak, Ömer. (2008). **Romanda Öteki/Ötekinin Roması**, Konya: Tablet Yayınları
- Spohn, Margret. (1996). Her Şey Türk İşi-Almanların Türkler Hakkında Beş Yüz Yıllık (Ön) Yargıları (Çev. Leyla Serdaroglu). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Ünal, Uğur. (2007). “İlk Osmanlı Parlamentosu-Meclis-İ Umumi- ve Etnik Yapısı”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yıl 3 . Sayı 6, Ss. 5-26

Yörük, Doğan. (2007). “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğunda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfus Yapısı”, **SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Konya: Sayı: 17, ss. 625-652

[Tepeyran], Ebubekir Hazım. 1326 (1910). **Küçük Paşa** -Yeni Şeyler, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şti.